

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე
ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ისტორიის, არქეოლოგიის,
ეთნოგრაფიისა და
ხელოვნების ისტორიის
სერია

СЕРИЯ
ИСТОРИИ, АРХЕОЛОГИИ,
ЭТНОГРАФИИ И
ИСТОРИИ ИСКУССТВА

თბილისი
ТБИЛИСИ

1985 N 3

ქრისტიანული წმინდანები დასავლურ-მართლ აღმოსავლურ წარმოდგენებში

(წმინდა გიორგი)

წმ. გიორგი, როგორც მრავალჯერ იყო აღნიშნული სამეცნიერო ლიტერატურაში, თავიანთი ცხოვრების ყველაზე პოპულარულ ობიექტს წარმოადგენს მთელ სპირიტუალურ და, შესაბამისად, ყველაზე რთული და რღუმადებით მოცულ ხატია მკვლევართათვის. ქრისტიანული (და არა მარტო ქრისტიანული) სამყაროს ყველაზე ცნობილი წმინდანად ხდება სხეიდასხვა დისკიპულის სპეციალური — ექსოლოგიური, მითოლოგიური, ეთნოლოგიური, ხელოვნების თეორიის და პრაქტიკის ინტერესების დიდი რაოდენობა.

წმ. გიორგის მრავალფეროვნებული სხეიდასხვაობის იდეოლოგიური პირველი პლანის მკვლევარები მისი ესა თუ ის ასპექტს, რომელიც უსაზღვროდ აღწევდა მისი თეორიის განვითარებას მის შესახებ, ამის შედეგად, წმ. გიორგი სხეიდასხვა დროს ასოცირდებოდა პრესტიჟთან, პირესთან, თამბუქთან, ე. ი. მოკვდიელ და ზღაპრულ ღვთაებებთან, მითრასთან და სხვა სახეობებთან გამომდინარე კვლევის რაკურსიდან.

ქართულ მეცნიერულ ლიტერატურაში დამკვიდრებული იყო შეხედულება, რომლის მიხედვით წმ. გიორგი წარმართობის დროინდელ მთავარ ღვთაებას — მთვარის ღვთაებას ჩიენიკელა¹. ბოლო დროს გამოითქვა მოსაზრება, რომლის მიხედვით წმ. გიორგი ვერ ჩიენიკელად იყო ერთ რომელიმე ღვთაებას და რომ მისი კულტი თანდათანობით უნდა ყოფილიყო ფორმირებული შუა საუკუნეების უძველეს რელიგიურ-მითოლოგიურ სახეობებთან შერწყმის გზით².

¹ E. Hartland, The Legend of Perseus, III, London, 1894—1896.

² C. Clermond—Ganneau, Horus et saint Georges d'après un bas-relief inédit du Louvre, Revue Archeologique 1876 (72) 196—204, 372—397, 1877 (33) გვ. 23—31.

³ S. Baring-Gould, Curious myths of the Middle Ages, London-Oxford-Cambridge, 1877, გვ. 306—316.

⁴ ზარ. კეჭელის წმ. გიორგი და სკიანთის დაგვირგობით აბ. ი. სურგულაძე, *Св. Георгий в грузинских памятниках*, Тб., 1983, გვ. 6.

⁵ A. von Gutschmidt, Über die Sage vom H. Georg als Beitrag zur iranischen Mythengeschichte über die Verhandlungen der Kgl. Sächs. Gesellschaft der Wissenschaften, 1861 (17) გვ. 175—202. საქართველოში ამ თეორიის მიმდევარი იყო ს. ზეცელაძე, სკიანთის დაგვირგობით აბ. შილა, *ქვემისაბონის კულტი ძველ საქართველოში*, თბ., 1938.

⁶ B. H. Лазарев, *Нормы народного сознания у славян XII в. и о древ. Георгии*, *Славянская археология и этнография*, Восточный Восток VI, М., 1963, гл. 180—223.

⁷ ი. ე. ბეიბიშვილი, *ქართველი ერის ისტორია, თბილისი თბილისი ტომი, ტ. 1, 1979.*

⁸ H. Сургуладзе, *დასახ. ნაშრომი.*

30. შილაძე, ისტორია, სერია, 1985, № 3

ქართული ხალხური ზეპირსიტყვიერი ტრადიციის მიხედვით საქართველოში წმ. გიორგის სახელზე იმდენი ეკლესიაა აგებული, რამდენი დღესაც წელიწადში და, შესაბამისად ერთიანი ზატი წმ. გიორგისა თუოფა, იმდენი დაუსრულებელ სიმრავლედ სახეებისა, უთვალავი სახელწოდებებითა და ეპითეტებით, რომლებიც მის სხვადასხვა სახეს ავლენენ.

წმ. გიორგის მეგრული სახელწოდება ჭაგაგა//ჭერაგა//ჭაგა//გაგა მკვლევართა ყურადღებას იმყრობდა და იმყრობნ წლების მანძილზე და ტერმინის ეტიმოლოგიური კვლევა დასაბამს აძლევს სხვადასხვა მოსაზრებებს: აკად. რ. შარი მეგრ. ჭაგაგა და სკ. ჭერაგის (წმ. გიორგის) კვლევისას მათ სახეში შეიცნობს წარმართულ სალოცავს — კერძოდ, წმ. გუბას (მრავლობითი ფორმათ წარმოდგენილს), რომელსაც, მისი აზრით, სახელ გიორგისთან გენეტიკური კავშირი არ უნდა ქმონდეს⁹. სვანური ჭერაგის გაშიფრვისას ვ. აბაგვი მასში საწყის ფორმად ხედავს მეგრ. ჭერა-გეგეს, ანუ მისი განმარტებით, „კეთილ გიორგის“, რომელიც ეგეს შეკვეთით უნდა იმდენოდეს სვანურ ჭერაგს¹⁰. აკად. ა. შანიძე, შემოხსენებულ ავტორთაგან განსხვავებით, ჭერაგსა და გიორგის შორის სწორედ გენეტიკურ კავშირს ხედავს და ტერმინს შლის ორ სიტყვად — „ჭგირი“ და „გერაგა“ ანუ წმ. გიორგის¹¹.

ტერმინის შემდგომ ინტერპრეტაციას იძლევა ა. ლეკიაშვილი, რომელიც ჭერაგას საწყის ფორმად თვლის მეგრულ ჭერაგუნას, ავტორის აზრით, ხსენებული ტერმინი ზედმიწევნით შეესაბამება წმინდა აგუნას. ბოლო, წმ. აგუნა, განაგრძობს მკვლევარი, ნიშნავს წმ. მეტრძოლს, წმ. შოლვაწეს, რაც თავის მხრივ, წმ. გიორგის ერთ-ერთი მთავარი ეპითეტია¹².

სამეგრელოში არსებობს მრავალი ლოკალური საკულტო ცენტრი წმ. გიორგისა, რომლებთანაც დაკავშირებულია ზოგიერთი ეპიტეტი (გეოგრაფიული თუ ფუნქციის გამომხატველი, აღწერითი). მაგ.: ილორის წმ. გიორგი-ლერტის წმ. გიორგი, ყულის კარის წმ. გიორგი, ჭეგე-მისარონი, სუჭუნის წმ. გიორგი, ოცინდალე, ჭეგე-ხანგარამი და სხვადასხვა, რომლებთანაც დაკავშირებულია გაოკვეული გადმოცემები, რიტუალები, ცერემონიები.

ყველაზე ცნობილ და თაყვანსცემულ საკულტო ცენტრად სამეგრელოში და, ასევე, მთელ დასავლეთ საქართველოში ითვლება ილორის წმ. გიორგის ეკლესია, ოჩამჩირის მახლობლად. ილორის წმ. გიორგის დღეობას დღესასწაულობენ წელიწადში ორჯერ 23 აპრილსა და 10 ნოემბერს (ძველი სტილით). მაგრამ გაქსაყუთრებული ბრწყინვალეობით, ადგილობრივთა გადმოცემით, 10 ნოემბერს დღესასწაულობდნენ. ამ დღეს სამეგრელოდან და დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებიდან ილორის ეკლესიაში თავს იყრიდნენ მლოცველები სხვადასხვა უოტივეური მისართმევეებით (აბრეშუმის ქსოვილებით, ფულით, სანთლებით და სხვადასხვა მოსართაულებით) და სამსხვერპლო-შესაწირო ცხოველებით (ზარები, ცხერები, ვაცები და სხვ.)¹³.

⁹ Н. Марр. О религиозных верованиях абхазов, ХВ. т. IV, вып. I. СПб., 1915, стр. 113—140.

¹⁰ В. Н. Абаша. Осетинский язык и фольклор, I. М.,—Л., 1949, стр. 201.

¹¹ ა. შანიძე. სვანური ეკლესიების ტერმინი ჭერაგა. „მკერე“, ენის სურთ, № 2, 1973.

¹² ა. ლეკიაშვილი. წმ. გიორგის ქართული ეკლესიის სკიპობისათვის, სანთამცნებო კრებული, თბ., 1979, გვ. 149—152.

¹³ 1978—79 წწ. საველე დღიურები (წაღწეობის ჩხორიწვეს, გეგელორის, ცხერის, ზუგდიდის ჩაბრები).

ილორის წმ. გიორგი სახელგანთქმული იყო თავისი სასწაულებით. ერთ-ერთ ასეთ სასწაულად ითვლებოდა ხალხში მოჩურჩული წარმოდგენა იმის შესახებ, რომ 10 ნოემბერს (ძვ. სტილით) სახელგანთქმული მარტვილი ხარს ჩაარავდა და ზუმად მიჰყავდა ღამე ილორის ეკლესიის გალავანში¹⁴. ამ ხარზე შემდეგ მკითხაობდნენ. ხოლო, მისი ზოგადი, რომელიც წვრილად იჭრებოდა და და რიგდებოდა ხალხში. ყველაზე ეფექტურ სამკურნალო საშუალებად ითვლებოდა ნებისმიერი ავადმყოფობის დასაძლევად¹⁵.

ილორის წმ. გიორგის სახელთან დაკავშირებული იყო სხვა სასწაულებიც. იგი ეხებოდა სასწაულმოქმედ, მართლმსაჯულების ოქროს სასწორს, რომელიც ეკლესიის თალიდან ეშუებოდა შუაში. ითვლებოდა, რომ ილორის წმ. გიორგი მომრიგებელი იყო ყოველგვარი დავისა და გაუგებრობისა აღამიანთა შორის და რომ ეს მორიგება ხორციელდებოდა ამ სასწორის მეშვეობით. მოდავე მხარეები დგებოდნენ სასწორის ქვეშ და ლოცულობდნენ ილორის ზატს, რომელიც თავის მხრივ, მართლის მხარეზე იხრებოდა და ქვეყანაზე სუფევდა მშვიდობა და სამართალი. მაგრამ ერთხელ ერთმა ცოდვილმა აღამიანმა სცადა წმინდანის მოტყუება, რის შედეგადაც განრისხებულმა წმინდანმა მართლმსაჯულებრივ ოქროს სასწორი სამუდამოდ წაიღო ცაში¹⁶. ოქროს სასწორი სასწაულებრივ გაქრა სამუდამოდ, მაგრამ სამეგრელოში დარჩა ჩვევა, რომელიც ადგილობრივთ ყოველთვის აგონებთ წმინდანის მკაცრ მართლმსაჯულებასზე. ეს ჩვევაა ე. წ. „გინოჩამა“ ანუ ხატზე, ხატის სამსჯავროზე გადმოცემა.

ხალხური რწმენა-წარმოდგენების მიხედვით, ხატზე გადაცემული ჰერო იმ შემთხვევაში თუ ის დამნაშავე იყო, ჯერ „დამიხეზდებოდა“ ე. ი. ხატის მიერ „დაქერილი“ ხდებოდა, ხოლო შემდეგ შეიძლება დაღუპულიყო კოდეს¹⁷. თუ დაწყევლილი ოჯახი ამოწმდებოდა ე. ი. კედებოდნენ ყველა თაობის წარმომადგენლები, მაშინ სასჯელი ბუშერანგით უბრუნდებოდა ხატზე გადამცემს (ამგვარი რწმენები მოწმდება რაქასა და ლუჩხუმშიც)¹⁸. მიუხედავად იმისა, რომ ხალხური რწმენა-წარმოდგენების მიხედვით „გინოჩამა“ ითვლებოდა საბიფთოთო და არასასურველ საშუალებად, ხოლო ეკლესია სასტიკად სდევნიდა ამ ჩვევას, მაინც ყველამ იცის დღესაც ხატზე გადაცემის და „გამოსყიდვის“ წესები.

დაზარალებული ანუ ხატზე გადამცემი უშუალო კონტაქტში ვერ შედიოდა წმინდანთან. ამისათვის არსებობდა სპეციალური შუამავალი ხატისა და აღამიანს შორის, რომელსაც „მეხატულს“ უწოდებდნენ. „მეხატული“ ატარებდა წმინდანის ხატს (ზოგჯერ გულზეც ეძიდა) და მის მოვალეობას შე-

¹⁴ ა. ჩ. ანკელი ლაშქერტი, სამეგრელოს ილქრა, ტბ., 1938; ე. შიხიძე, მაცხოვრებელი სხატისთვის და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში, თბ., 1975; А. Н. Веселовский, Религиозные и области русских духовных стихов, Сб. Отделении русского языка и словесности Императорской Академии наук, т. XXI, Санктпетербург, 1881; Н. Духовная, Религиозные верования абхазов, ХВ., т. IV, Петербург, вып. I, 1917.

¹⁵ А. Н. Веселовский, დისკ. ნაშრომი.

¹⁶ Н. Духовная, დისკ. ნაშრომი.

¹⁷ ს. შიხიძე, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბ., 1941.

¹⁸ 1978 წლის სველე დღიური (წაღწერის ჩაბანი). 1982 წლის ჩატის ეთნოგრაფიული კვლევის სველე დღიური 1984 წლის ლუჩხუმის ეთნოგრაფიული კვლევის სველე დღიური.

დგენდა დამნაშაუის ხატზე გადაცემა. მის ფუნქციებში ასევე შედიოდა ადამიანისა და წმინდანის მოწოდებ.ც. მეხატული, ჩვეულებრივ, ეკლესიასთან ახლოს ცხოვრობდა. ისინი, უმთავრესად კაცები იყვნენ და მათ მოსაყვამეების მიხედვით ირჩევდნენ ე. ი. იმის მიხედვით თუ რამდენად ლოგიკურა და ეფექტური საუბარი შეეძლოთ. ჩვენი მასალის მიხედვით, მეხატულობა შემკიდულობით არ გადაიყვამოდა¹⁸.

ამრიგად, დაზარალებული, რომელიც მართლმსაჯულებას ეძებდა ილორის წმ. გიორგის ეკლესიაში, თბოენით მიმართავდა „მეხატულს“ ხატზე გადაცემა დამნაშაუ. „გინოჩიმს“ რატულში განსაკუთრებული ადგილი უკირავს მაგურა ქმედებს, რომელიც ხესთან, უფრო ხშირად, რცხილასთან ან მუხასთან სრულდებოდა დაზარალებული მიჰყავდათ რცხილასთან და ვხვდებით ზოდინს წმინდანს დახმარებას. შეიძლება ვთქვათ, რომ ლურსმანს და თან დასივდნენ „სანს“ კაცლებით არ ამოვიღებ ამ ლურსმანს, მანამდე იყო ჰარაღიზებზე, ამის შესახებ შენაყია, აგრეთვე, რომ ამგვარი ქმედებები სწავლულებშიც სრულდებოდა.

ეს უნდა სწრაფად და ეფექტურად შესრულებასათვის მიხედვითი ყოველწლიურად გზავნიდა ეკლესიაში შეწირულებას სანთლების, ან სხვა სახით და სხვადასხვა ილორის წმ. გიორგის მღვდელმთავრის თაღის ძალი რიცხვა და დევსა და მნაშაუ. თუ დაწვეულებას თაღი ამოწყო, ხატში გადაცემა მანამდე მიჰყავდა ილორში სამსახურის ეკი და სთვლებდა სტეტილეთ ლოკის „განალის“. წვევლის მიხედვით ასევე ვხვდებით, რომელიც ამჟამად, ადგილობრივთა რწმენით, უკვე თვით ხატზე გადაცემს ემუქრებოდა დაბრუნებით.

ზოგჯერ გარკვეული ხნის გავლის შემდეგ მტრულად განწყობილი მხარეები რიგდებოდნენ. ამის სტიმული ხშირად ხდებოდა მაგ. უცნაური ავადმყოფობა დაწვეულილი ოჯახის რომელიმე წევრისა. ჩვეულებრივ, ასეთ შემთხვევაში დაზარალებული მიდიოდა ხატზე გადაცემთან ძღვენით და თბოდა მოუხსნა მისგან წყევლა. ხატზე გადაცემა, ან რომელიმე მისი ოჯახის წარმომადგენელი, ჩვეულებრივ, თანხმდებოდა და სრულდებოდა ე. წ. აღდგენითი რიტუალი¹⁹, რომლის დროსაც ორივე მხარე — გადაცემულიც და გადაცემიც — მიდიოდნენ ილორში შესაწირავეებით და გამოისყიდოდნენ თავს ილორის წმ. გიორგისაგან²⁰. ამ გზით, ადგილობრივთა რწმენით, აღდგებოდა მშვიდობიანი ურთიერთობა ადამიანსა და წმინდანს შორის და ბოქიშეთა შორის, რის შედეგადაც მყარდებოდა საყოველთაო სიმშვიდე და ჰარმონია.

ილორის წმ. გიორგის ეკლესიაში უკანასკნელ დრომდე ინახებოდა წმ. გიორგის სასწაულმოქმედი ატრიბუტები — რკინის მშვილდი (შევილი). რომლის სიძაღლე აღწევდა ერთ მეტრს, ბუჯი (ოყე) და წმინდანისადმი შეწირული ბორძლები ე. ი. ორპირი ბოლოიანი ისრები²¹ (ამგვარი ისრები დასავ-

¹⁸ 1977 წლის საზოგადოებრივი კონფერენციის განცხადება „საქართველოს დღევანდელი მდგომარეობის შესახებ“ (თბილისი).

¹⁹ იქვე.

²⁰ B. Tseret, *Chthonia u. pnyan*, M., 1983.

²¹ ნ. ბაკელია, 1941, დამბ. ნაშრომი.

²² იქვე.

ლეთ საქართველოში არქეოლოგიური გათხრების მონაცემების მიხედვით მრავალ მოპოვება), რომლებთანაც დაკავშირებულია გარკვეული რწმენა-წარმოდგენები და რიტუალები.

მშვილდთან, უძველეს მითოლოგიურ სიმბოლოსთან, სხვადასხვა ტრადიციის სხვადასხვა რწმენა-წარმოდგენები დაკავშირებული. მითოლოგიური ტექსტების უმრავლესობაში მშვილდის კორპუსი, სივრცობრივი კატეგორიის მიხედვით, გაიგივებულია ქვედა სამყაროსთან. დროითი ან ციკლური კატეგორიის მიხედვით — პერიოდით მზის ჩასვლიდან ამოსვლამდე და მის სინონიმურ ფ.ზებთან -- სიკვდილსა და დაბადებას შორის, შემოდგომასა და გაზაფხულს შორის²⁴.

სამეგრელოში მშვილდს მაგიური დანიშნულება ჰქონდა და გამოიყენებოდა ავადმყოფების მოსარჩენად. ილორის წმ. გიორგის ეკლესიაში, რომელიც სახელგანთქმული იყო თავისი სასწაულმოქმედი ძალით და ყოველისშემძლეობით მოქყავდათ ყველა სახის დაავადებით შეპყრობილი ავადმყოფები, რომლებშიც მაინც უფრო სულთ ავადმყოფები დომინირებდნენ. მათ, როგორც ცნობილია, მეხატული აბჯულებდათ გამძლავრებულიყვნენ ილორის წმ. გიორგის რკინის მშვილდში. მშვილდში გაძვრომა, ხეების ფესვებში გაძვრომა, სახლის (იგულისხმება დასავლურ ქართული სახლის ტიპი) ქვეშ გაძვრომა, რასაც განკურნვა ჰქონდა მიზნად ე. წ. „გადასვლის“ რიტუალებს განეკუთვნება და სიმბოლურად უნდა ნიშნავდეს ერთი სამყაროდან მეორეში გადასვლას და კვლავდაბადების იმიტაციას.

სამეგრელოში ფართოდ გავრცელებული შეხედულებების თანახმად ქექა-ქუხილის დროს წმ. გიორგი თეთრ ცხენზე ამხედრებული მიჰქრის ცაში, სდევნის ავ სულებს და გმირავს მათ თავისი ბოლოგაყოფილი ისრებით, რომელსაც ბოჩძალი²⁵ (აფხ. ბოჩძალ) ეწოდება. სამეგრელოში არსებობენ გარკვეული გვარები, რომლებიც ილორის წმ. გიორგის „მოვალეებად ითვლებოდნენ და მისი დღეობისთვის მათ ყოველწლიურად უნდა წაეღოთ ილორის ეკლესიაში სამქედლოში გამოქედილი რკინის ისრები, ბოჩძლები, რომლებიც ხალხური რწმენების მიხედვით, წმ. გიორგის ცაში მიჰქონდა ქექა-ქუხილის დროს²⁶. ისრები, ამ კონტექსტში, მეხმტყორცნელის იარაღი იყო, რომლითაც იგი გმირავს ბოჩძურ მოწინააღმდეგეს. მაგრამ, ისრები, ასევე, გათხრება როგორც მეურნალის ატრიბუტი (მდრ. ბერძნ. აპოლონი, ინდ. რუდრა ან წმ. სებასტიანი, რომლის ისრებიც შუა საუკუნეების ევროპაში გამოიყენებოდა ეპიდემიების დროს).

ხალხური გადმოცემების თანახმად, იქ, სადაც მეხი ეცემოდა პოულობდნენ წმ. გიორგის ორად გაყოფილი რკინის ისრის კვადს²⁷ ან ჭეარს, რომელსაც „ნაჭეარლენს“ უწოდებენ, რადგან ადგილობრივთა რწმენით, მეხი ეარდებოდა ანთებული ჭეარის სახით²⁸. მეხი კი ეცემოდა ერთ შემთხვევაში მაშინ, როდესაც წმინდანი სდევნიდა ავ სულს, რომელიც ჩვეულებრივ, ხის

²⁴ ი. ა. სურგ, *Из мифологии Грузии*, Мифы народов мира, т. II, М., 1982.

²⁵ 1937 წლის სამეგრელოს ფოლკლორული კვლევის ძეგლები (წოდებები ჩაიწ.).

²⁶ ი. ა. სურგოძე, *Мифология и фольклор Абхазии*, Сухуми, 1967.

²⁷ ი. ა. სურგოძე, *Мифология и фольклор Абхазии*, Сухуми, 1967, გვ. 215.

²⁸ ი. ა. სურგოძე, *Мифология и фольклор Абхазии*, Сухуми, 1967, გვ. 215.

ქვეშ იმალებოდა²⁸ ან არა და, დასჯის მიზნით. მეხის დაცემით ითვლებოდა, რომ წმინდანი აფრთხილებდა დამნაშავეს ანდა „იჩიევდა“ ვინმეს მონად²⁹, რის შემდეგაც რჩეული გამოეწყობოდა თეთრებში (ან კრელ სამოსში) ტრაუტის დროსაც კი და ყოველწლიურად დაივლიდა წმ. გიორგის სახელობის ეკლესიებს (მათი დღეობების რიგის შესაბამისად) და მიჰქონდა სხვადასხვა შეწირულებანი. ჰექა-ქუხილის დროს ადგილობრივი მცხოვრებლები პირველს იწერდნენ და თხოვდნენ წმ. გიორგის შეეწყალებინა ისინი და არ დაერტყა მეხი მათთვის (ზოგ შემთხვევაში მსხვერპლსაც სწირავდნენ). თუ მეხი მაინც დოეცმოდა მაშინ ეს დამკვიდრებული წესრიგის დარღვევის გამო წმინდანის მიერ გამოგზავნილ სასჯელად აღიქმებოდა (წესრიგის დარღვევაში იგულისხმება აღთქმულის არ შესრულება, ქურდობა, ტყუილი და სხვა ე. ი. ის, რაც ეწინააღმდეგებოდა ადგილობრივ მორალს).

სამეგრელოში მეხნაცრავი ხე მაშინვე ხელშეუხებელი ხდებოდა. მას არ იყენებდნენ. ამ აღკვეთის დარღვევის შემთხვევაში ცოდვილს აკლავ ეცემოდა მეხი (ან სხვაგვარად იჩიებოდა). „გამოსასყიდი“ ან აღდგენითი რიტუალი უნდა შესრულებულიყო სამ, შვიდ ან ცხრა წელწადში ერთხელ. წინააღმდეგ შემთხვევაში განრისხებულ წმინდანს შეეძლო მთელი ოჯახის განადგურება.

თეთრ ცხენზე ამხედრებული წმ. გიორგის სახით უნდა ყოფილიყო, ალბათ, ინსპირირებული მისი ეპითეტი თოროსანი//თეროსანი, რომელიც სალხინოში დაფიქსირეთ. ამ სახელში წმ. გიორგის შეცნობა ერთი შეხედვით ძნელიც კი არის. მაგრამ სვანურში ილ. დავითიანის მიერ დაფიქსირებულია თეთროსან შქედოილ ე. ი. შქედის თეთროსანი. ავტორი მას აღწერს როგორც უცნობ ღვთაებას, რომელსაც თაყვანსა სცემდნენ ზამთარში მარხვამდე, მესაპრობის შაბათის წინ ე. წ. ტახების პარასკევს. ამ ღღეს ყველა ვალდებული იყო ტახი პყოლოდა სახლში³⁰.

აქედან გამომდინარე, თოროსანი//თეროსანი//თეთროსანი სხვა არაფერია თუ არა წმ. გიორგის კიდევ ერთი ეპითეტი, რომელიც თეთრი ცხენის მფლობელს აღნიშნავს და მისი ეს სახე იკონოგრაფიითაც მრავალჯერ მტკიცდება.

ილორში სალოცავად დადიოდნენ, აგრეთვე, უშვილონი, რომელნიც წმ. გიორგის ვერცხლის პატარა აკენის მოდელს სწირავდნენ³¹. ასევე საყურადღებოა, რომ გიორგობაზე წინასწარმეტყველებდნენ თუ რაწათრი ამინდი იქნებოდა მთელი წლის მანძილზე და რაწათრი მოსაყალი იყო მოსალოდნელი (ამგვარი მკითხაობა მრავალ ხალხშია გავრცელებული და ხშირად მისაღებებული იყო საქონლის სამოვრებზე გარეკვის დროსთან, 23 აპრილთან³²).

²⁸ 4. 0. Гурчи, დას. ნაშრომ.

²⁹ საქართველოში „ჩხულობათან“ დაკავშირებით იბ. თ. იჩიევარი ქართულთა უბედურთა საწმინდოების ისტორიულად, თბ., 1954; ნ. შინდოძე, ქართული ხალხური ჰუმორი, თბ., 1961; ნ. აბაქელია, „ხატის მონობის“ ინსტიტუტი კახეთში, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1982.

³⁰ - დავითიანი, ბუნების თეოანტიკა, ლაბულა, 1940, 35, რე. 3, გვ. 2.

³¹ ს. შიქიძე, დას. ნაშრომი, 194.

³² Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, Весенние праздники. М., 1978.

ილარობა გურიაში საქონლის დღესასწაულის სახითაა მოღწეული დღემდე და მოდის ყველიერის ხუთშაბათს³².

წმ. გიორგი//ჩეგე ხშირად გვხვდება კომპოზიტში ჩეგე-მისარონი. მის საკულტო ცენტრება, ხელთარსებული მასალის მიხედვით, სამეგრელოში წარმოადგენენ ჭუმითი, ჭიბასყარი, გეჭეთი, ნაქალაქევი³³, სალხინო და სხვ. მის დღეობას მირსობა//მისრობა (ზოგი კუთხური გამოთქმით ნირსობა, რომლის მნიშვნელობა მკვლევართათვის გაუგებარი იყო)³⁴ ეწოდება. იგივე დღეობას სვანები „მეისარიბს“³⁵ (ან „მეისარობს“³⁶) უწოდებენ, გურულები — „მოისარობას“³⁷, ხოლო რაჭველები და ლეჩხუმლები — „მეისარობას“³⁸.

მირსობას სამეგრელოში დიდძალზე იხდიდნენ. ამ დღისათვის საგანგებოდ ასუქებდნენ ღორს, რომელსაც „ომირსზე“ (ე. ი. მირსასათვის განკუთვნილი) ეწოდებოდა. მირსობა დღეს, რომელსაც ხუთშაბათს უსადაგებდნენ სამეგრელოში, ოჯახის უფროსი ღორს კერის გარშემო შემოატარებდა რამდენჯერმე ლოცვით:

„ღღეს მირსობის მობრძანებაჲ!
მე და ჩემს სოლმელს
ბედო მუცო, ბედნიერად აძუაფე,
ყოველი სივე გაუქარვე, ყოველი
აფო გზისაგან, წყლისაგან შენ
დაცავა, სახელდალოცაილო, -“.

ლოცვის დასასრულს ღორს დაკლავდნენ, შემდეგ ოჯახის დიასახლისი თითოეული წევრისთვის ორ-ორ მრგვალ კვერს და კვერცხს მოხარშავდა. სადილის წინ ოჯახის წევრები უფროს-უმცროსობით კერასთან მდგარ ტახთან მივიდოდნენ და სითითაოდ მიღებდნენ თავიანთ კვერებს და კვერცხებს, თვალვებზე მიიფარებდნენ, თან ატრიალებდნენ და ლოცვის წარმოსთქვამდნენ:

„წმ. მირსა/ს/ დღეს ელოცულობ!
ჩემი თვალის სიმრთელობათვის
კვერცხით და კვერით, აფი თვალის ტყვილი,
აფი თვალის დაწირბლე მირს გაიქარვე,
შაბზე ბუზი მოტრინდღეს ჩემს თვალს დანახვე,
შაბზე ჭანქველი მკოცუნეს, ღმერთო“

³² Т. Мамаладзе, Народные обычаи и поверья грузинцев, СМОМПК, Вып. 17. Тифлис, 1894; ი. შილაგაძე, მასალები შეგრობილი გურიაში 1932—37 წწ. (მასალი ბოგვაწი და მ. შილაგაძე); ა. წულაძე, ეთნოგრაფიული გურია, 1971; მ. მთავადათია, მკვლევართაგან დაგროვებული არწმუნაწარმოდგენები გურიაში, მასალები გურის ეთნოგრაფიული შესწავლისათვის, თბ., 1980; ვ. ცეცხლაძე, 1981 წლის საველე დღიურები (მთარაბის რაიონი).

³³ ს. მთავადათია, დასახ. ნაშრომი, 1941.

³⁴ Н. Кобаяши, На мифическом Колыбели СМОМПК, т. 32, 1903; Н. Кобаяши, Грамматика мингрельского (мерского) языка, СПб., 1914.

³⁵ ს. მთავადათია, დასახ. ნაშრომი, 1938.

³⁶ ა. ონიანი, კვამი-კანური ეთნოგრაფიული მასალები, 1941, II, რკ. 2. გვ. 1.

³⁷ ს. მთავადათია, დასახ. ნაშრომი, 1938.

³⁸ ვ. გარდაფხაძე, რაჭულ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, 1938; მისივე, ლეჩხუმური ხალხური დღეობები, 1937, გვ. 89. 1983 წლის რაჭის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დღიურები 1984 წლის ლეჩხუმის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის სველე დღიურები.

³⁹ Н. Кобаяши, На мифическом Колыбели, СМОМПК, т. 32, 1903.

თქმის თვალსა დახედვე.

ჩემი თვალის ნაჭრით ჩემი გული გახსრე.⁴⁴

მსგავსი რიტუალები მოწმდება გურიაში, რაჭაში, ლეჩხუმში, სვანეთში.

სამეგრელოში, ამ დღეს სალოცავად მიდიოდნენ სხვა სოფლებში გათხოვილი ქალები, რომელთა ფუძის ხატად ქეგე-მისარონი ითვლებოდა და თან მიჰქონდათ სანთელ-საწირი და დაკლული ღორები⁴⁵. მაგრამ განსაკუთრებით ამ სალოცავში მიდიოდნენ თვალთ სნეულნი და მიჰქონდათ შესაწირი: ორი სანთელი, ორი კვერცხი, ორი კვერი და თეთრი ფულები.

თვალის სალოცავადაა მიღებული ე. წ. მისარობა//მოისარობა მთელ დასავლეთ საქართველოში, რომელიც საოჯახო რიტუალადაა ქცეული და მას ყველა ასრულებს.

ს. მაკალათია მირსობას რიტუალში მიიკვლევდა მითრას ქართულ შესატყვის რწმენას, რომელმაც თავისი სახელწოდებითა და კულტით მოაღწია ჩვენამდე. ს. მაკალათია წმ. გიორგის წინამორბედ ღვთაებად მითრას თვლიდა⁴⁶. მაგრამ მისარონის კულტის არსებობა სვანეთში, გურიაში, რაჭისა და ლეჩხუმში შესაბამისი დიალექტური სახელებით — მეისარიბ, მოისარი, მეისარი — ბუნებრივი დასკვნის გამოტანის საშუალებას იძლევა. დიალექტური სახელებისა და რიტუალების შედარებისას ნათელი ხდება რომ მისარობა//მეისარობი იგივე მირსა//ნირსა უნდა ნიშნავდეს წმ. გიორგი მოისარს, რომლის განუყრელ ატრიბუტს ისარი წარმოადგენდა და რაც სავსებით შეესაბამება ადგილობრივ წარმოდგენებს წმ. გიორგიზე.

აქვე მართებულად მიგვაჩნია მოვიტანოთ მეორე კომპოზიტი ქეგე ხანგარამი, რომელიც გაიგებოდა როგორც წმ. ხანგარამი⁴⁷.

ტერმინის გაშიფრვას იძლევა აკად. ა. შანიძე, რომელიც ხანგარამ-ში „ამ“ სუფიქსს ქართული -იანის შესატყვისად თვლის: (ჩილ-ამ-ი — ცოლიანი და ა. შ.)⁴⁸. ქეგე-ხანგარამი — წმ. ხანგარამს კი არ უნდა ნიშნავდეს, მისი აზრით, არმედ ქეგე ხანგაროსანს. სიტყვა ხანგარ-ის მნიშვნელობა მეგრულში დაყარვულია, აგრძელებს მკვლევარი, მაგრამ სამაგიეროდ სვანურში ხანგარ — ამირანის იარაღი და ნიშნავს დანას, ხანჭალს, დანას, ხმალს. ა. შანიძე აკეთებს დასკვნას, რომლის მიხედვითაც ხანგარის თავდაპირველი მნიშვნელობა უნდა ყოფილიყო ლახვარი, რომელიც წმ. გიორგის იარაღი და რომლითაც ის გველეშაპს ჰკლავს. ამიტომ, ქეგე ხანგარამი, მკვლევრის აზრით, შეიძლება ითარგმნოს, როგორც გიორგი ლახვაროსანი ან გიორგი შუბოსანი (კოპალა ლახტოანის ანალოგიურად). ამისთან დაკავშირებით საინტერესო უნდა იყოს მასალა, რომელიც სამეგრელოში დაეფიქსირეთ. ჯერძოდ ის, რომ წმ. გიორგის მიერ „დამიზეზებულ“, „დაპრილ“ აუადმყოფს სამეგრელოში ეძახიან „ჟინიშ ხანგას“, რაც კიდევ ერთხელ მაჩვენებელია იმისა, რომ ადგილობრივთა წარმოდგენით ნებისმიერი აუადმყოფობა გამოწვეული იყო ზებუნებრივი ძალის (ამ შემთხვევაში წმ. გიორგის) მიერ და ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ამსახველს რწმენისა (და ხატოვანი სურათის წარმოდგენის

⁴⁴ ს. მაკალათია, თბილისი, 1938.

⁴⁵ იქვე.

⁴⁶ იქვე.

⁴⁷ ი. შანიძე, „О происхождении названия «Хангарам»“, В. И. Бон. 1938, № 1.

⁴⁸ ი. შანიძე, „О происхождении названия «Хангарам»“, В. И. Бон. 1938, № 1.

00. Angel De Soto and Walter Dill Scott, eds. Novels. 1964.

ლორის საერალო მნიშვნელობაზე მასალები მოიპოვება საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. ჯერ კიდევ აყიდ. მარმა შენიშნა, რომ ასტრალურ ელტს, ლითონებსა და ცხოველებს შორის კავშირი ნათლად ჩანს სამკურნალო პოეზი დღესასწაულში „ლეჩხეაში“, რომელიც ბნიფის აფხაზებში მოწმდება. ეს დღეობა იწყება ახალი წლის წინა ღამეს და გრძელდება სამი დღე. „ლეჩხეაში“, წარმოშობით მეგრული ტერმინი, ნიშნავს „ლორის დღესასწაულს“ ან „ლორის სალოცეს“¹⁰ (ლორის სალოცევი კი პოეტი დას. საქართველოსათვის იყო ცნობილი სხვადასხვა სახელით. მაგ.: „გოჭის ხეთშაბათი“ რაქაში, „კაი პირასკევი“, „ივანობა“) „შეწირული ლორის ბაჩაზე“ (ლეჩხეაში, „მეისარიბ“ — სვანეთში, „კაპუნობა“ — სამეგრელოში და სხვ.). ლორის კონსეკრაციის საილუსტრაციოდ ნ. მარს მაგალითისათვის მოაყავს ახალი წლის დღესასწაული გურიაში, რომლის დროსაც სადღესასწაულო ჭოქზე ლორის თავი წამოიკმევან (ლორის თავი, განუყოფელი ელემენტი საახალწლო სუფრისა, ფიგურირებდა და ფიგურირებს საქართველოს სხვა კუთხეებშიც). ლორი რომ საერალო ცნებაა, ნ. მარის მიხედვით შეინიშნება სვანეთში. სვანური „ყერ“//ლორი აღნიშნავდა რაღაც ღეთაებრივ ძალას, რომელიც წმ. არსებას, „ანგელოზსა“ თუ „მნათობს“ (რომელიც ციდან წყდებოდა), თუ რაღაც „მადლს“. ის გამოიყენებოდა ფიცის დროს ღმერთთან ერთად მაგ.: „ღმერთ ყერლო“ — „უფოცავ ღმერთის წმ. ლორს“) ¹¹.

ამრიგად, წმ. გიორგი თეთროსანი, ხანგროსანი, მოისარი, მებმტყორცნელი, ამინდის განმგებელი, მიწათმოქმედთა და მესაქონლეთა მფარველი, წარმოადგენს ახალ თეოფანიას, გამოშატველია სამყაროს აღქმის ახალი დონისა და თეოსი ეპითეტებითა და ფუნქციებით წმინდა ქართული განუმეორებელი მოვლენაა. წმ. გიორგის სინათლით მოსილი ხატი ქართველთა რელიგიური აზროვნების სრულქმნილების ემბლემაა.

Н. К. АВАКЕЛИЯ

ХРИСТИАНСКИЕ СВЯТЫЕ В ЗАПАДНО-ГРУЗИНСКИХ РЕЛИГИОЗНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЯХ

(св. Георгий)

Резюме

По народной словесной традиции в Грузии святому Георгию посвящены и воздвигнуты столько церквей, сколько дней в году. Соответственно, единый образ св. Георгия дробится, распадается на бесконечное множество образов, наименований и эпитетов, которые отражают его разные аспекты.

¹⁰ Н. Марр. О религиозных представлениях абхазов, ХВ IV, вып. I, II, 1915, стр. 113—140

¹¹ Н. Марр, *ქსახ. ნაშრომი*.

¹² Н. Марр, *ქსახ. ნაშრომი* ა. მინაძის (ქვემო სვანური ეთნოგრაფიული მასალები, II, 1941, გვ. 1—7, გვ. 33) ჩანაწერების მიხედვით „ყერ“ კერძო, ღმერთი, ცუხლად მკვდარი, მოწითალო ფერის ძალია, რომელიც სალოცე ხეებზე და ქველ ნასაყურზე აყვავდება გამოჩნდება ზოლზე ბნელ ღამეებში.

Исследуя эпитеты и функции св. Георгия, распространенные в Западной Грузии, выплывает многогранный образ святого, который, умело орудуя своими атрибутами (громом, молнией, стрелами и др.), проявляет себя как управитель погоды, универсальный снабженец, являющийся гарантом обильного урожая и размножения скота; от него зависит плодородие вообще; по местным верованиям, св. Георгий является исцелителем от всякой болезни; он строгий страж морали, главный судья в третейском суде, беспощадный каратель зла. В то же время — хитрый и лукавый вор быков, из-за чего он прозван «быхокрадом». Этим свойством он походит на божественного, солярного героя («божественного вора»), который на рассвете крадет быков и коров из хлева, как бы шутя, показывая этим свою силу, прозорливость и ловкость.

Исследуя функции вышеуказанного святого, показаны преобладающие солярные элементы в его культе.

Образ св. Георгия в данном регионе представляет новую теофонию и новый уровень мировосприятия, а своими эпитетами и функциями является чисто местным (грузинским), оригинальным феноменом.

Светлый образ св. Георгия является эмблемой завершенности религиозного мышления грузин.

წამოღებანი საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთით მდებარე რეგიონებში
საბ.სტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის
საქართველოს სსრ-ის მეცნიერებათა აკადემიის ეთნოგრაფიული
მუზეუმის განყოფილებაში